

Československo 1945 – 1948

období tzv. třetí republiky

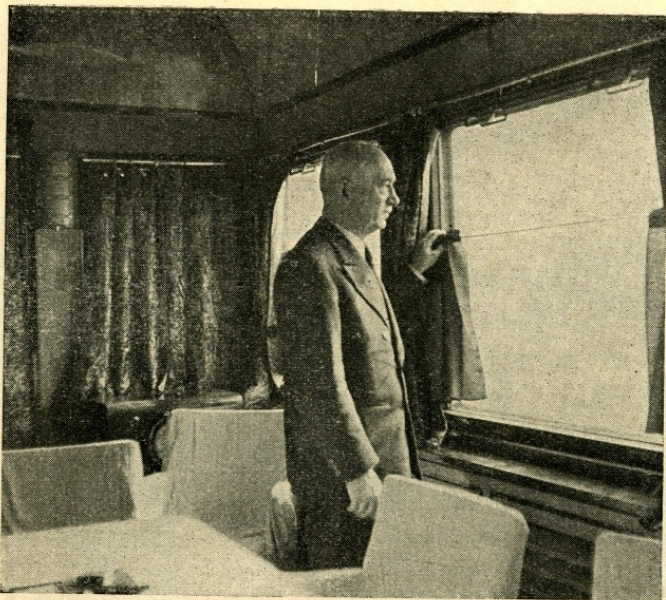
Evropa v období studené války
Bipolární rozdělení světa po druhé světové válce se projevilo i v rozdělení evropských zemí do táborů dvou obranných a vojenských aliancí: Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO), v níž hrály rozhodující roli USA, a Varšavské smlouvy, řízené SSSR.

Třetí republika

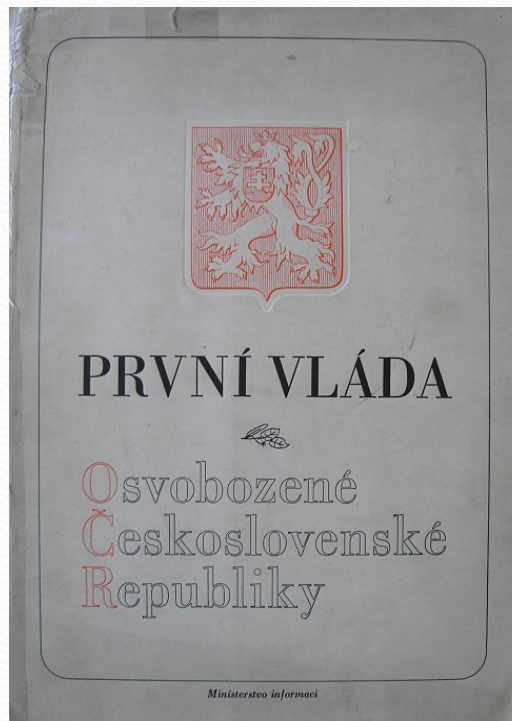
- politický systém v letech 1945–1948 kontinuálně navazoval na předválečné více méně demokratické režimy
- nelze hovořit o zcela demokratickém režimu
- označení „Lidová demokracie“
- pretotalitní stát – ne totalitní a ne zcela demokratický, „omezená“ demokracie
- ČSR obnoveno v předmnichovských hranicích, ale bez Podkarpatské Rusi

Košická vláda

- byla ustavena na osvobozeném území v Košicích 5. dubna 1945
- premiérem Zdeněk Fierlinger (soc. dem.)
- KSČ nejsilnější pozice ve vládě – klíčová ministerstva: min. vnitra, min. zemědělství, min. informací

Vlak pana presidenta se blíží k hranicím Slovenska

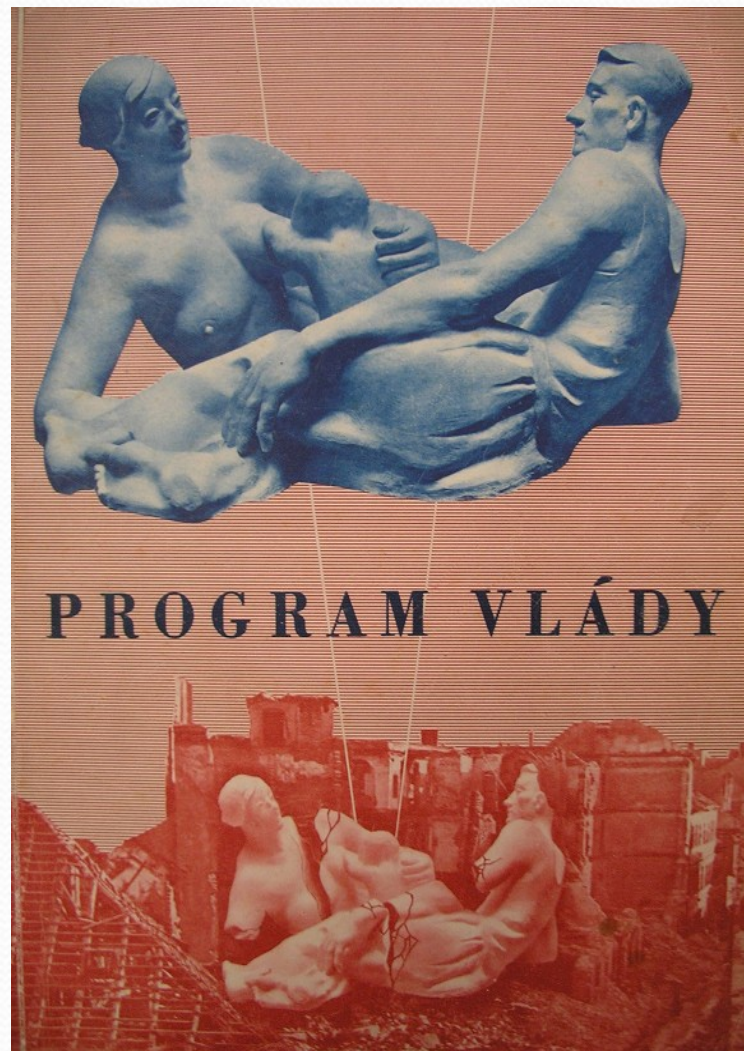
Košický vládní program

měl v sobě už zakódovány určité nedemokratické prvky, tehdejší optikou se to tak nejevilo...

vznikne jednotná politická organizace, **Národní fronta**, v ní budou jen povolené politické strany

zákaz agrární strany (nejsilnější pravicové strany meziválečné ČSR) a dalších

počet politických stran byl omezen!

Národní fronta

- dohoda představitelů zahraniční odboje (londýnského, moskevského a SNR)
- princip národní jednoty a spolupráce všech demokratických a antifašistických sil v poválečné ČSR
- údajné zajištění větší politické akceschopnosti v nelehké době a pružnější řešení zásadních otázek a rozporů
- v českých zemích to byly po válce od roku 1945 jen čtyři povolené strany
- na Slovensku povolené 2 (později 4) strany

- Československá strana národně socialistická
- Československá sociální demokracie (změnila název)
- Československá strana lidová
- Komunistická strana Československa

- Demokratická strana
- Komunistická strana Slovenska

- tyto strany se dohodly, že po válce znemožní činnost ostatní politických stran. V českých zemích to byla především strana agrární, živnostenská a několik dalších menších stran, na Slovensku to potom byla především Hlinkova slovenská ľudová strana.

Dekrety prezidenta republiky

- forma zákonodárné činnosti v době ústavní nouze
- vydávány od roku 1940 exilovým prezidentem Benešem ve Velké Británii až do ustavení Prozatímního Národního shromáždění 28. 10. 1945 (celkem 143, v zahraničí za války 44)
- platnost všech dekretů (ústavních a ostatních) a jejich prohlášení za zákony bylo potvrzeno ústavním zákonem z 28. 3. 1946

dekret prezidenta republiky č. 47/1945 Sb. *o Prozatímním Národním shromáždění:*

Čl. 1

Až do doby, kdy se sejde ústavodárné Národní shromáždění, zvolené podle všeobecného, rovného, přímého a tajného práva hlasovacího a podle zásady poměrného zastoupení, vykonává moc zákonodárnou podle tohoto dekretu pro celé území Československé republiky Prozatímní Národní shromáždění.

Prozatímní Národní shromáždění tvoří jedna sněmovna o 300 členech (poslancích). Jeho sídlem je Praha.

Čl. 2

Prozatímnímu Národnímu shromáždění přísluší:

potvrditi, že nynější prezident zůstává podle 58 odst. 5 ústavní listiny ve své funkci až do nové volby prezidenta republiky (čl. 3, odst. 3), vykonávati přiměřeně pravomoc Národního shromáždění podle ústavní listiny a jiných zákonů

Vysídlení Němců z Československa

„Náš zběsilý soused (...) si vytvořil situaci, jejíž důsledky postihnou celé dnešní i budoucí generace, ponesou je jako zasloužený a plně mu náležející trest.(...) Tento národ ...jeví se nám už jen jako veliká lidská nestvůra (...) Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat.“

E. Beneš v Brně 12. května 1945

„Bude třeba (...) vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v českých zemích a Maďary na Slovensku, jak se jen likvidace ta dá v zájmu jednotného národního státu Čechů a Slováků provést.“

E. Beneš na Staroměstském náměstí 16. května 1945

A pohled současnosti?

Prezidentské volby 2013 přinesly oživení tohoto tématu:

Karel Swarzenberg:

„Já jsem vždy říkal a na tom trvám, že to, co jsme v roce 1945 spáchali, by dnes bylo odsouzeno jako hrubé porušení lidských práv. Asi by se tehdejší vláda včetně prezidenta (Edvarda) Beneše ocitla v Haagu,„

Miloš Zeman

"Nelze zapomínat, že sudetští Němci byli Hitlerovou pátou kolonou, když se jednalo o zničení jednoho ostrova demokracie ve střední Evropě. Lze nyní opravdu požadovat smíření pro zrádce?"

"Mnozí se dopustili zrady, zločinu, který se tehdy trestal smrtí. Dokonce i v mírových dobách. Když byli vyhnáni a odsunuti, byl to mírnější trest než trest smrti."

Přípravy

- **akcelerace plánování a příprav nuceného vysídlení Němců z Československa, ještě několik měsíců před koncem války**
by většina Čechů patrně nevěřila, že by tak důsledná protiněmecká opatření byla možná
- **příležitost skoncovat s Němci jednou provždy** – pocit „kdy, když ne teď“ dovedně formulovanými klíčovými politickými elitami
- **neexistovaly žádné systematicky rozvíjené představy o tom, jaké bude mít takový krok důsledky pro podobu země**
– už od raného středověku to byla země smíšené kultury, dvou jazyků a národů

Role československých politiků

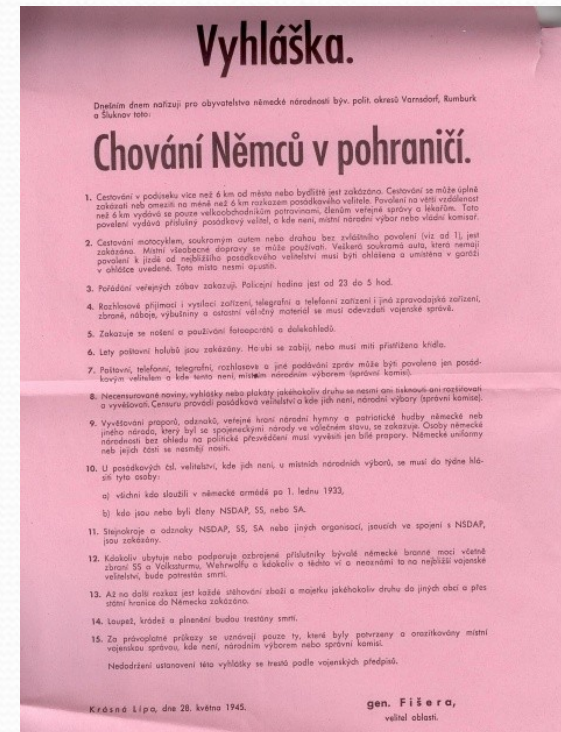
- nucené vysídlení Němců z Československa sice tedy vycházelo ze **všeobecně šířené protiněmecké nálady**, zároveň bylo ale vědomým politickým programem politiků té doby
- v zásadě bylo **připravováno politiky během války a také po válce byla jejich aktivita rozhodující**
 - politici pracovali s atmosférou konce války, plnou nenávisti vůči Němcům a všemu německému – **nacistické zločiny byly v čerstvé paměti, dlouholetý strach a pocit bezmoci se přeměnily ve zlost a touhu po pomstě**
 - projevovala se v četných **spontánních násilných činech**, kdy byli Němci často bití přímo na ulici
 - docházelo například k lynčování SS manů apod.

Konec války - příležitost k „očistě“

- **národní očista v kontextu „národní revoluce“**
- „národní revoluce“ byla chápána jako osvobození od nacistické okupace
- šlo také o reformu sociálního řádu, který měl přinést zlepšení vůči předválečným dobám
- **nejdůležitější úkol: historická náprava národnostních poměrů v zemi – vytvořit národní stát Čechů**
- **jasný kalkul – cíle se dá úspěšně dosáhnout jedině tehdy, když se co nejdříve dostane co nejvíce Němců ze země...**

Kolektivní vina

- přesvědčení o kolektivní vině Němců na rozbití Československa v roce 1938 – hledání viny nespočívalo v posuzování konkrétní odpovědnosti ale pouze v posuzování, ke které skupině dotyčný patří
- předpoklad, že lze snadno odpovědět otázku „Kdo je Němec?“ – nejjednodušším myslitelným kritériem pro její zodpovězení byl **jazyk** – v mnoha případech (smíšené česko-německé rodiny) to však neplatilo...

Benešovy dekrety a odsun Němců

- několik z nich tvořilo **zákonnou předlohu pro poválečný osud Němců v Československu**, odrazilo se v nich přesvědčení o kolektivní vině, **všem Němcům byla odeprána československá státní příslušnost a byli považováni za cizince bez politických práv**
- druhým nejvýznamnějším opatřením byla **všeobecná konfiskace německého majetku**

Opatření proti Němcům

➤ **proti Němcům byla namířena celá řada opatření každodenního charakteru, záměrně připomínala nacistická protižidovská opatření**

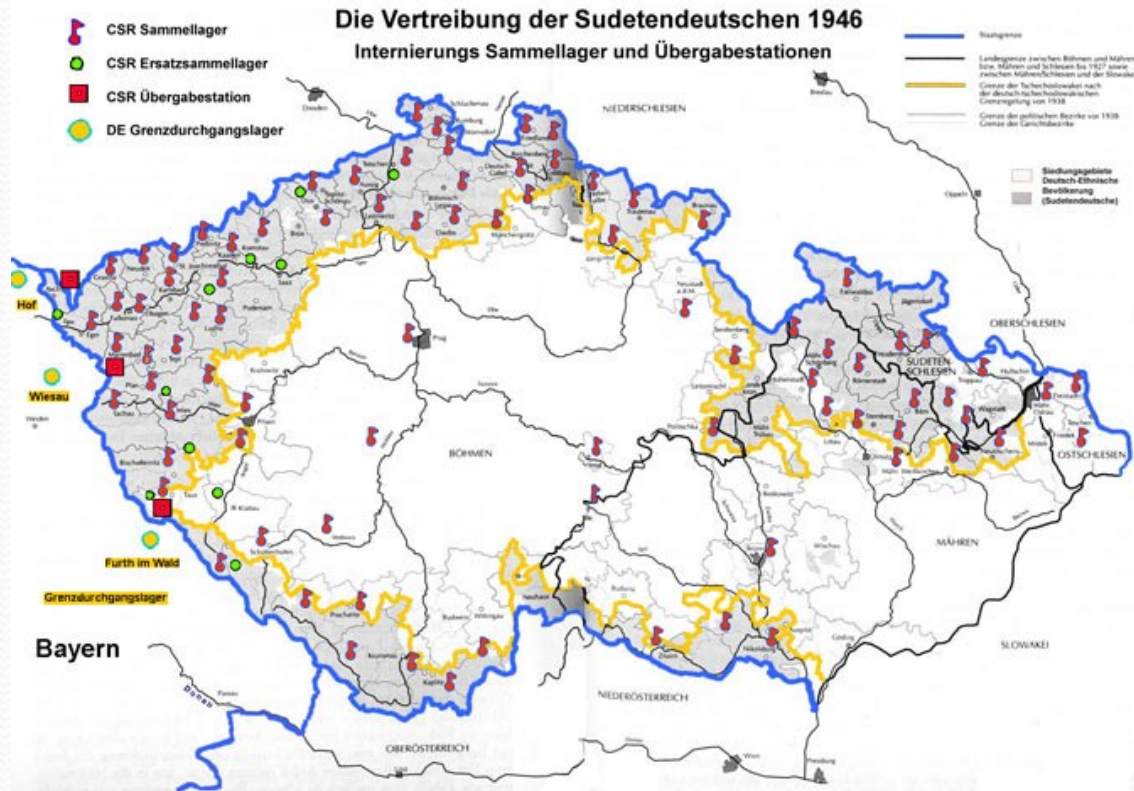
- Němci museli nosit na paži bílé pásky s písmenem N (N jako Němec), někdy s hákovým křížem
- přiděly potravin – stejné množství jako pro Židy za války
- často nesměli Němci používat veřejné dopravní prostředky nebo navštěvovat veřejná zařízení, např. kina, divadla, nesměli používat rádio a telegrafní přístroje
- v noci nesměli vycházet bez zvláštního povolení
- všechny německé školy, včetně vysokých škol byly zavřené
- bylo zastaveno vydávání německých novin a německé rozhlasové vysílání a na veřejnosti bylo zakázáno mluvit německy
- všeobecná pracovní povinnost, kdy byli nasazováni především na odstraňování válečných škod

Internacionální tábory pro Němce

- tvrdé podmínky, Němci zde byli soustředováni před nástupem do transportu, pobyt mohl trvat několik dnů, ale také mnoho měsíců
- zejména v prvních poválečných týdnech zde panovaly absolutně nedostačující hygienické a stravovací podmínky

- trpěly především malé děti, matky neměly v důsledku podvýživy žádné mateřské mléko, v táborech umíralo velké množství kojenců a malých dětí

Divoký odsun

- aktivními vykonavateli těchto opatření bylo **vojsko** a bezprostředně v poválečné době také **tzv. revoluční gardy** – spontánně utvořené skupiny mužů měly podléhat místním národním výborům a plnit nejrůznější bezpečnostní úkoly
- ve skutečnosti však **většinou jednali na vlastní pěst a velmi často stojí za poválečným násilím a loupěním německého majetku**
- divoké akce tehdejšímu politickému vedení vyhovovaly – **potvrzení teze české politické reprezentace, že soužití Čechů a Němců v jednom státě nadále není možné...**

Násilné excesy v první fázi vyhnání

- **různé podoby násilí** – někdy byli **vražděni lidé s odůvodněním, že jde o aktivní nacisty, někdy šlo o náhodně zvolené Němce**, kteří „byli po ruce“, mnoho úmrtí souviselo s chaoticky organizovanými přesuny obyvatel na hranice s Německem
- po dlouhých bádáních a diskuzích oficiální komise německých, slovenských a českých historiků **počet obětí vyhnání činí 20 až 25 000 přímých obětí...**
- **Velký divoký odsun se konal také v Brně** – politici tímto řešili i problém bytové otázky

Např. partyzánský soud
s Němci 17. 5. 1945 v
Lanškrouně

Organizovaný odsun v roce 1946

- **řešení odsunu na mezinárodní konferenci v Postupimi – souhlas velmocí, dohodnutá pauza do ledna 1946 (pro lepší přípravu odsunu) nebyla respektována**
- **v lednu 1946 začala druhá a nejdůležitější fáze transportu Němců z Československa, byl to rok vysídlení většiny Němců z Československa**
- **od divokého vyhánění se lišil především organizací – termín transportu byl oznámen několik dnů předem, Němci mohli mít zpravidla 30-50 kg zavazadlo na osobu bez cenných věcí, dbalo se na společný převoz rodin a v Německu byli vysídlení dále umisťováni, nebyli ponecháni svému osudu na hranici**

Kolik Němců bylo vysídleno?

- do roku 1947 bylo vysídleno přibližně 2 256 000 Němců
- z toho 1 464 000 do amerických a sovětských okupačních zón
- **transporty byly zastaveny definitivně v zimě 1946/1947**
- na území Československa tak **zůstalo přibližně 250 000 Němců**, kteří z nejrůznějších důvodů nebyli odsunuti

Němečtí antifašisté

- z kolektivního potrestání byli vyjmuti ti obyvatelé německé národnosti, kteří **aktivně bojovali proti nacismu** (šlo především o přívržence sociálně-demokratické a komunistické strany), část připadala na smíšená manželství a největší skupina sestávala z těch, kteří byli nepostradatelní pro národní hospodářství
- celkem příslušelo ke skupině tzv. antifašistů **přibližně 150 000 lidí**, i oni se často přes formální rovnost s Čechy museli vyrovnávat se špatným zacházením způsobeným jejich národností a proto se jich asi 100 000 rozhodlo vystěhovat – měli příležitost v rámci **tzv. antifa-transportů** vzít si všechnen majetek

Znovuosídlování pohraničí

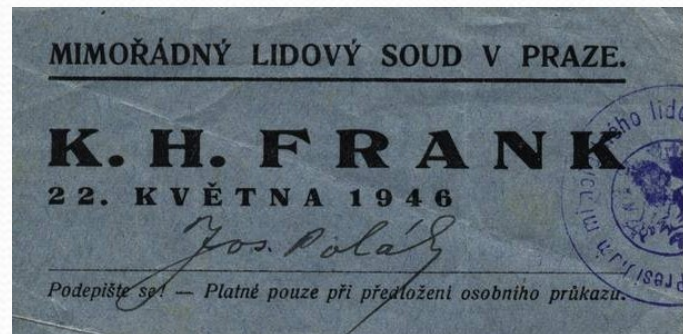
- paralelně k vysídlování Němců z Československa probíhal také opačný proces – **znovuosídlování německých oblastí**, oba procesy byly koordinovány jedním ústředním Osídlovacím úřadem
- nuceně vysídleny byly téměř 3 miliony Němců a téměř 2 miliony Čechů se na tomtéž území usadily ještě během prvních dvou let – **třetina veškerého obyvatelstva na území dnešní ČR byla v pohybu, takové „stěhování národů“ nemá v historii země obdoby!**
- **navzdory intenzivní kampani, jež lákala lidi, aby se podíleli na znovuvybudování pohraničí, se počet obyvatel těchto oblastí přesto zhruba o 33 % snížil**
- **problém – kde vzít potřebné množství lidí – měli být „národně spolehliví“, tedy slovanského původu**

Mimořádné lidové soudy

zřízeny dekretem prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech

projednaly celkem 37 982 případů odsoudily k trestu smrti 713 lidí (475 Němců a 238 Čechů)

proces s některými členy české protektorátní vlády v Praze v Bratislavě k trestu smrti odsouzen slovenský prezident Josef Tiso

Proces znárodňování

- rozsáhlé znárodnění bank, průmyslu, dolů a pojišťoven
- ve formulacích Košického vládního programu není („nereálný“)
- cílem však bylo vyvolat tlak dělníků a odborů zdola
- ministr průmyslu B. Laušman iniciativně připravoval znárodnovací dekrety, na vypracovávání apeloval i prezident Beneš
- za znárodněný majetek se zásadně poskytuje náhrada (ne za půdu „okupantů a zrádců“), skutečné proplácení náhrady, které prováděl stát, bylo po únoru 1948 zastaveno
- Benešovy znárodnovací dekrety byly schváleny Prozatímním národním shromážděním 28. října 1945
- 2119 podniků = 75 % kapacity průmyslové výroby ČSR

Beneš podepisuje znárodňovací dekrety za účasti ministrů 25. října 1945

Volby v Československu 1946

- proběhly 26. května 1946
- konaly se po dlouhých jedenácti letech! (naposledy 1935)
- těžko je označit za zcela svobodné – omezený počet kandidujících stran
- aktivní volební právo sníženo na 18 let, volit mohli i policisté a vojáci
- volební povinnost, 15% prvovoličů

KSČ - nejlépe připravená strana

- pevná organizační struktura
- klíčové posty ve vládě (vnitro, informace, zemědělství)
- personální ovládnutí důležitých úřadů (rozdělování konfiskovaného majetku a osídlování pohraničí)
- oslabení tradičních majetných vrstev a odsun Němců
- plíživá likvidace potencionálních politických odpůrců
- prosazování okázalého nacionalismu
- využití prosovětské poválečné euforie

Bílé hlasovací lístky

- voliči nespokojeni s malým výběrem stran nedali svůj hlas žádné straně a použili bílé (prázdné) hlasovací lístky - jejich hlasy tak zvedly statisticky účast ve volbách, zároveň však propadly...
- prosadili komunističtí poslanci, aby umožnili pravicově orientovaným voličům (především dřívější, v systému NF nepovolené, agrární strany) účast ve volbách takovým způsobem, aby nemuseli dát hlas největším konkurentům komunistů - ČSNS...

Nové politické strany

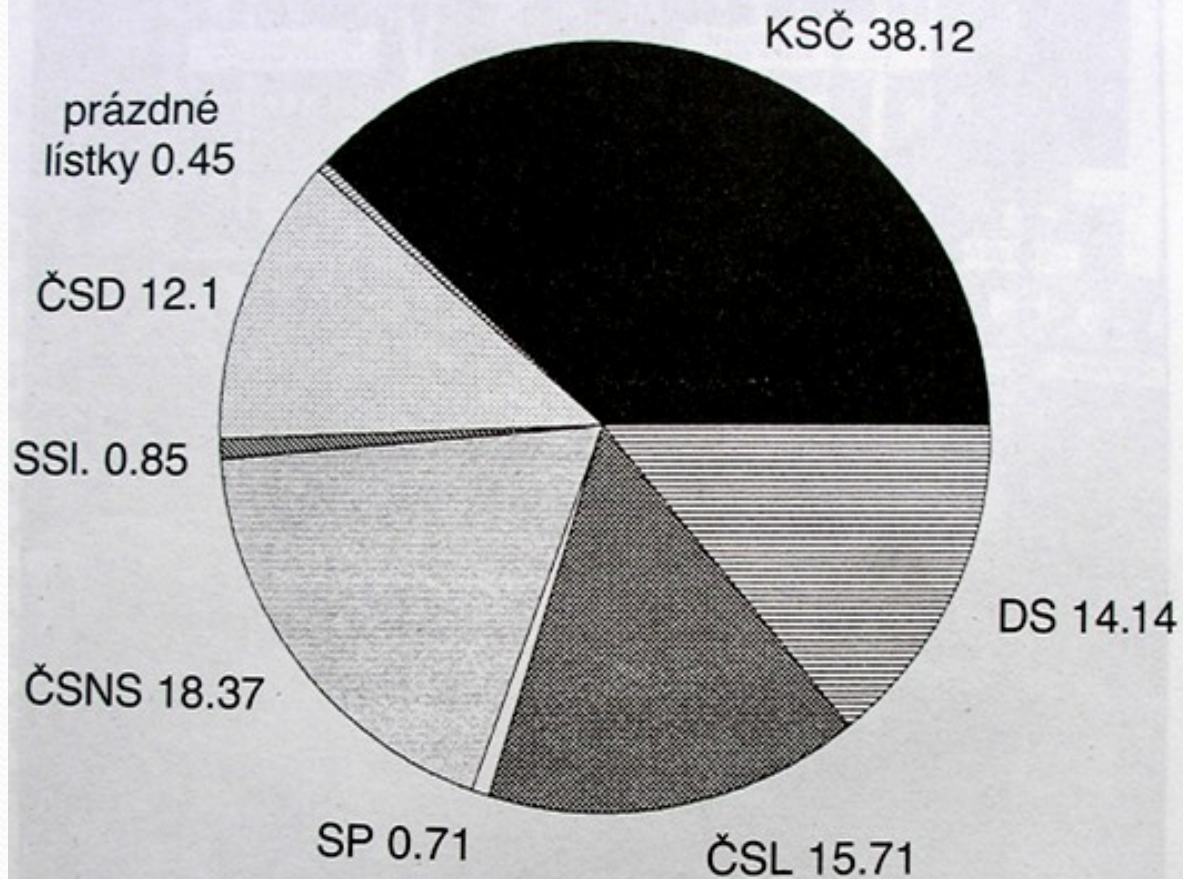
Strana práce (SP)

- slovenská politická strana založená 20. 1. 1946
- navazovala na sociálně demokratické tradice
- na podzim 1947 vstoupila do ČSSD, rozpuštěna v dubnu 1948

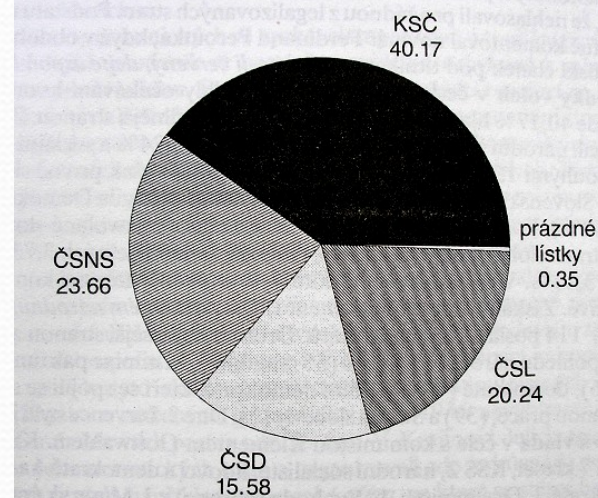
Strana slobody (SSL)

- slovenská politická strana založená 1. 4. 1946
- křesťansko-sociální orientace
- po únoru 1948 tzv. obrozena (vyloučení demokratičtí představitelé strany), pod tlakem následuje politiku KSČ a úzce spolupracuje s novým režimem

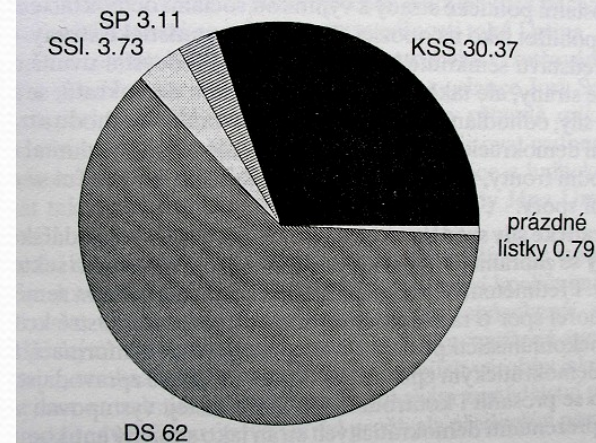
Československo

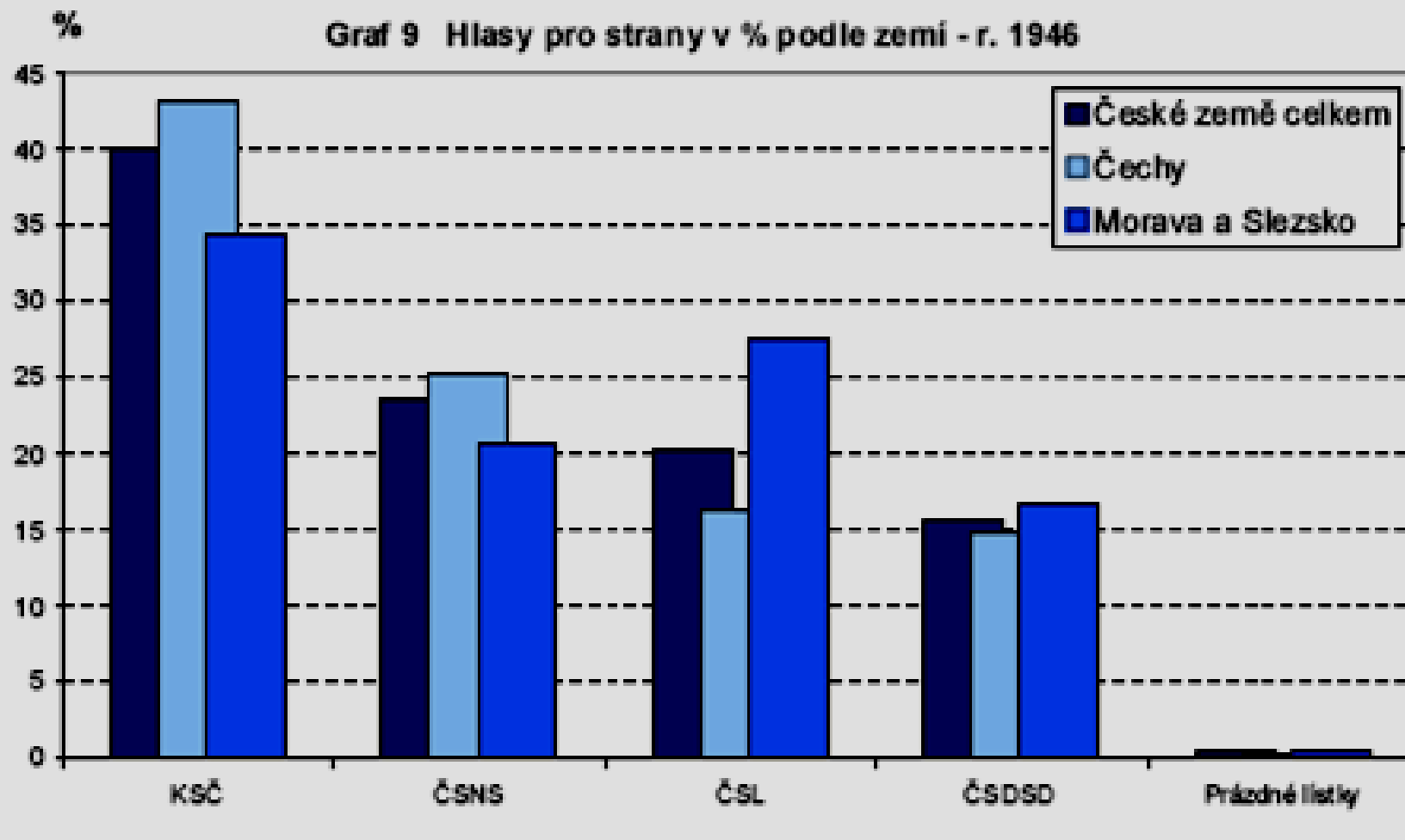
České země

Slovensko

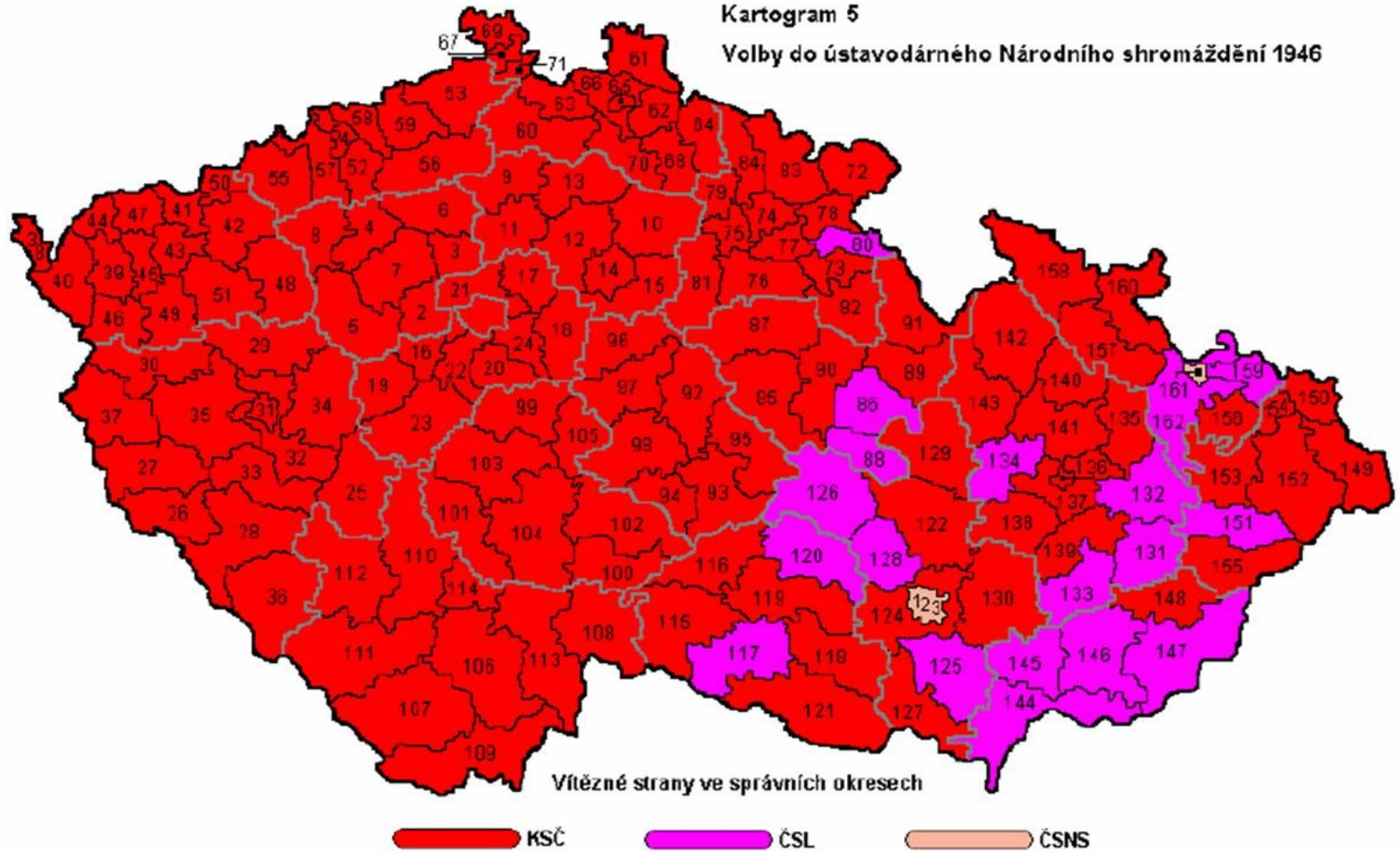

Graf 9 Hlasy pro strany v % podle zemí - r. 1946

Kartogram 5

Volby do ústavodárneho Národného shromáždění 1946

Příčiny volebního vítězství komunistů

levicová tradice předválečné ČSR

vděčnost za osvobození většiny země Rudou armádou

„nejbližší přátelé“ SSSR a Stalina

zdůrazňování zásluh o vyhnání a vypořádání se s Němci

velkolepé komunistické sliby

nejlepší volební výsledek, kterého komunisté v Evropě dosáhli

Vláda Klementa Gottwalda

nová vláda v čele s Klementem
Gottwaldem

opět zastoupeny všechny parlamentní
strany, počet ministrů podle volebního
úspěchu

zároveň sdružené v Národní frontě

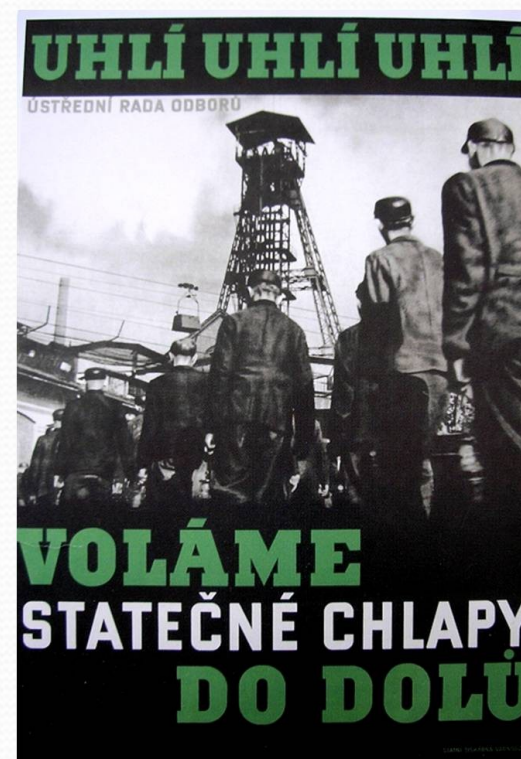
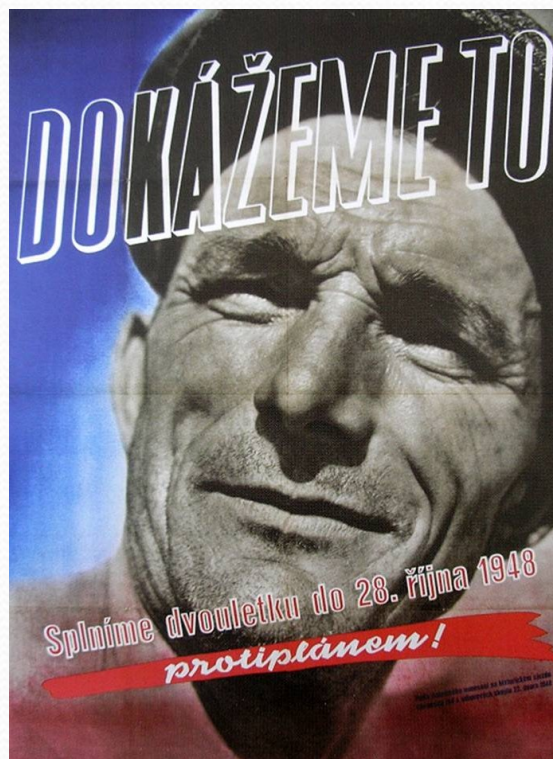
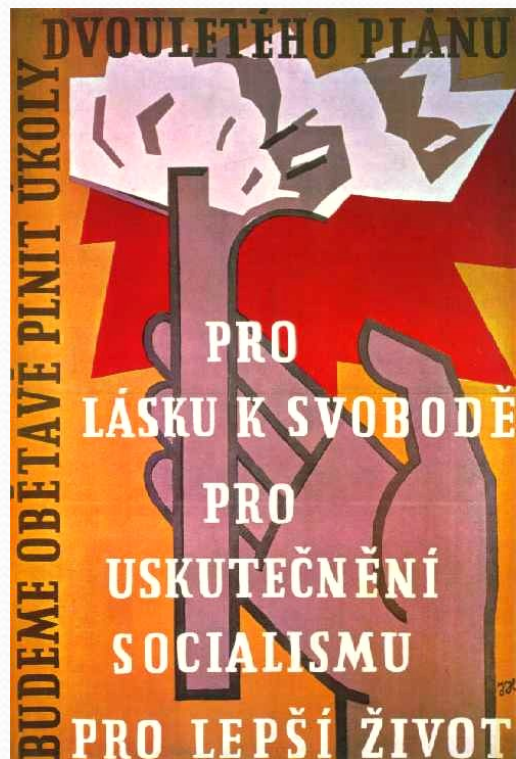
na rozdíl od běžné parlamentní
demokracie neexistovala opozice...

Dvouletý plán

přijat vládou 25. října 1946

cíl: dosáhnout úplné obnovy válkou zničeného hospodářství

Marshallův plán a ČSR

plán hospodářské pomoci Evropě – nabídka USA

4. července vláda jednomyslně rozhodla, že přijme pozvání na pařížské konferenci o Marshallově plánu

československá delegace pozvána do Moskvy – Stalinův nesouhlas

SSSR by si mohl vykládat účast ČSR „jako akci proti Sovětskému svazu“

Gottwald poslal do Prahy telegram a vláda 10. července odmítla pozvání

Jan Masaryk po návratu svému ministerskému kolegovi Hubertu Ripkovi řekl:

„Můžete si blahopřát, že jste tam nebyl. Bylo to děsné a strašně ponižující. Víte, co mě nejvíc sklíčilo? To, že si někteří z nás neuvědomovali, že jsme byli zpolíčkováni. A tomu byste nevěřil, někteří měli dokonce radost. Červená jsem se hanbou.“

Milionářská dávka

komunistický návrh – bude mimořádně zdaněno asi 35 000 občanů

nekomunističtí ministři daně vymezené jen pro některé odmítli

mohutná kampaň KSČ a odborů
heslo „*At' platí bohatí*“

koncem září „milionářskou dávku“ vláda i Národní shromáždění schválily

předpoklad výnosu – 6,5 miliardy korun (na kompenzace ztráty utrpěných extrémním suchem)

výtěžek byl podstatně menší, ale o to větší byl politický zisk KSČ

Krčmaňská aféra

- 10. září 1947 - balíčky pro Zenkla, Masaryka a Drtinu
- ministr spravedlnosti Prokop Drtina podal trestní oznámení - policejní vyšetřování i nezávislé vyšetřování orgány ministerstva spravedlnosti
- šetřením státního zastupitelství v Olomouci vyšetřeno, že tři dřevěné krabičky vyrobil v Krčmani na žádost Aloise Zapletala, domovníka krajského sekretariátu KSČ v Olomouci, stolař Jan Kopka
- „pošlou ministrům krabice na mouku, která je nestravitelná“
- úředník ministerstva vnitra dal příkaz k propuštění Kopky z vyšetřovací vazby na svobodu...

Mostecká aféra

- provokace ministerstva vnitra a obranného zpravodajství – „akce Sever“
- provokatéři StB začali navazovat styky s vybranými lidmi, se kterými měli vytvořit ilegální skupinu Sever (pražskou a mosteckou), jejímž cílem mělo být zorganizování protikomunistického puče
- snaha diskreditovat národně socialistickou stranu
- akce byla odhalena ministerstvem spravedlnosti, Drtina navrhnul na schůzi vlády ustanovení komise ministrů, která by se zabývala činností ministerstva vnitra - návrh kvůli odporu komunistů neprošel
- v květnu 1948 proces Reichel a spol. (22 lidí)

Spiknutí na Slovensku

- na jaře 1947 rozjeli komunisté na Slovensku kampaň za očistu veřejného života od ňudáků, fašistů a všemožných jiných zrádců
- 13. září 1947 začalo zatýkání v souvislosti s údajným pokusem o puč
- našly se zbraně a protistátní letáky (zřejmě podstrčené)
- zatčeni byli dva ze tří generálních tajemníků DS a kromě nich řada níže postavených politiků a úředníků.
- Slovenští komunisté stupňovali protestní akce a nakonec si v listopadu 1947 vynutili rekonstrukci složení slovenských orgánů a oslabení pozic Demokratické strany.